

wiedliwy, w Dniu Wielkim, nie tylko mnie, lecz wszystkim, którzy z miłością wyczekiwali Jego przyjścia⁶¹.

Śpiew kantyku z Apokalipsy

PRZYPISY

¹ Hebr 5,5—6.   ² Hebr 7,5. 20—8,2.   ³ Hebr 9,11—15.   ⁴ Hebr 10,11—14.   ⁵ Hebr 4,14—16.   ⁶ Łk 22,14—25.   ⁷ Mt 26,27—28.   ⁸ Mt 28,18—20.   ⁹ Mk 16,16—17.   ¹⁰ Łk 10,16.   ¹¹ J 13,20.   ¹² J 20,21—23.   ¹³ J 21,15—17.   ¹⁴ 2 Kor 5,20.   ¹⁵ Łk 24,36.45—48.   ¹⁶ Rzym 10,11—18.   ¹⁷ Dz 14,22—23.   ¹⁸ 1 Tym 4,14.   ¹⁹ 2 Tym 1,6.   ²⁰ 1 Tym 5,22.   ²¹ J 13,4—5.12—16.   ²² Mt 20,26—28.   ²³ Dz 26,16.   ²⁴ 1 Kor 3,5; 4,1.   ²⁵ 2 Kor 3,6; 4,15.   ²⁶ Ez 34,2—6.   ²⁷ Iz 56,10—57,1.   ²⁸ Mal 2,1,7—9.   ²⁹ Mt 23,1—3.   ³⁰ Flp 2,20—21.   ³¹ 1 P 5,2—4.   ³² 1 Kor 4,16; 10,24.33; 11,1.   ³³ Gal 4,12.   ³⁴ Flp 3,17; 4,9.   ³⁵ 2 Tes 3,7—9.   ³⁶ J 13,34—35.   ³⁷ J 15,4.14.17.   ³⁸ 2 Tym 3,14.   ³⁹ 1 Tym 4,16; 6,20; 2 Tym 1,13—14.   ⁴⁰ 2 Tym 4,1—2.   ⁴¹ 2 Tym 2,15—16.   ⁴² 1 Tym 4,13; Tyt 2,1.8.7.   ⁴³ Tyt 2,7; 1 Tym 4,12.15.16.   ⁴⁴ 1 Tym 5,22; 2 Tym 2,22.   ⁴⁵ 2 Tym 2,3.1.8.4.5.   ⁴⁶ 1 Tym 4,7.   ⁴⁷ 1 Tym 6,6—12.   ⁴⁸ 1 P 5,5.   ⁴⁹ Łk 17,10.   ⁵⁰ Flp 6,36.38.   ⁵¹ 1 P 3,13—15.   ⁵² Łk 12,4.   ⁵³ J 14,1; 16,33.   ⁵⁴ Łk 2,26.   ⁵⁵ Dz 20,35.   ⁵⁶ Jak 2,1; 5,8—9.   ⁵⁷ Ef 5,8.11.   ⁵⁸ Jak 2,26.   ⁵⁹ 1 J 3,18.   ⁶⁰ Flp 3,13—14.   ⁶¹ 2 Tym 4,6—8.

Tyniec

KAROL MEISSNER OSB

Ks. bp Wincenty Urban

PRÓBA WYJAŚNIENIA POCHODZENIA PONTYFIKAŁU Z R. 1435, PRZECHOWYWANEGO W BIBLIOTECE KAPITULNEJ WE WROCŁAWIU

Rękopiśmienne księgi liturgiczne należą niewątpliwie do ciekawych źródeł badania religijnej przeszłości każdego narodu. W naszym konkretnym temacie chcemy się zająć pontyfikałem z r. 1435.

Pontyfikał stanowi księgę liturgiczną, używaną przy funkcjach biskupich w łączności ze Mszą św.¹ Jest on więc przeznaczony dla biskupów, aby według niego mogli spełniać czynności wynikające z ich urzędu. Księga ta zawiera formuły poświęceń, dokonywanych przez biskupa, szafarstwa sakramentów świętych (bierzmowania, kapłaństwa) i wszelkiego rodzaju konsekracji². Ponieważ księgi liturgiczne Kościoła dają nam najlepsze wyjaśnienia na temat głębi życia wewnętrznego i istoty

¹ Por. A. Sleumer, *Liturgisches Lexikon*, Limburg an der Lahn 1916, s. 245.

² Ant. Nowowiejski, *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, Płock 1905, III, s. 12 i 136.

wplywu Kościoła³; dlatego też warto przy dzisiejszych ożywionych studiach i zainteresowaniach liturgicznych zająć się tymi rękopiśmiennymi zabytkami.

Wymienionym pontyfikałem, którego powstanie usiłujemy rozwiązać, w przeszłości nie zainteresowali się specjalnie badacze diecezji wrocławskiej ani też innych ośrodków naukowych. Wspominał o nim jedynie katalog z r. 1786, wymieniając omawiany pontyfikał pod „MS. O. 6“ w dziale „Miscellanea“ i dał mu tytuł *Rituale*⁴. W r. 1898 nadmienił o nim krótko zasłużony badacz historii diecezji wrocławskiej, ks. prof. Józef Jungnitz⁵, a w 1918 r. o Lambert Schulte⁶. Poza tymi wzmiankami żadne echo większych zainteresowań nie odbiło się o pontyfikał z 1435 r.

Pontyfikał ten w XV wieku wszedł do inwentarza Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu. Na pergaminowej karcie ochronnej mamy notatkę własnościową, która wyraźnie na to wskazuje:

„Iste liber debet pro Ecclesia Sancti Johannis Wratislaviensis”.

Obecnie przechowuje się kodeks w kapitulnych zbiorach bibliotecznych we Wrocławiu pod sygnaturą 147.

Pismo kodeksu nie jest specjalnie staranne. Cały kodeks pisany jest minuskułą. Tekst rozłożony jest w dwóch kolumnach. W kolumnie mieści się przeważnie po 36 wierszy pisma. Szerokość pisma w kolumnie liczy 6 cm. Na karcie 37 przy tytule „Ordo ad regem benedicendum“ aż do karty 40 są dopisane piętnastowieczną ręką na marginesie liczne teksty. Pod względem objętościowym kodeks liczy 72 kart papierowych oraz dwie pergaminowe karty ochronne. Karta 72 jest czysta. Przy przeprowadzeniu konserwacji egzemplarza w 1960 r. dodano na początku i na końcu po cztery papierowe karty ochronne. Filigrany papieru wskazują jako czas jego wyrobu okres przed 1438 rokiem⁷.

W całym kodeksie nie ma artystycznych inicjałów i miniatur. Są jedynie przy oracjach i innych formularzach jednobarwne inicjałki w kształcie kapituły kwadratowej o powierzchni jednego cm². Tytuły i rubryki pisane są atramentem czerwonym, podobnie i skromne inicjałki, a tekst czarnym.

Oprawa zachowała się ówczesna, złożona z deski i skóry, posiada dwie zapinki i 10 guzów ochronnych; na grzbiecie skóra uległa zniszczeniu,

³ Puniet P., *Das römische Pontifikale. Geschichte und Kommentar*, Klosterneuburg bei Wien 1935, s. 7.

⁴ *Archivum Archidiecezjalne we Wrocławiu* III c 5, s. 394.

⁵ Jungnitz J., *Martin von Gerstmann, Bischof von Breslau*, Breslau 1898, s. 324.

⁶ Schulte L., *Aktenmäßige Beiträge zur Geschichte des Breslauer Busswesens im Mittelalter*, Breslau 1918, s. 138.

⁷ Piekosiński Fr., *Wybór znaków wodnych z XV stulecia*, Kraków 1896, Nr 1003 (r. 1438), Nr 1005 (r. 1437).

uszkodzenia te naprawiono w 1960 r. Skóra oprawy zabarwiona jest na kolor różowy. Wymiary oprawy kodeksu wynoszą 22 mm × 30 cm, a kart 20,5 cm × 29,5 cm.

Pod względem treściowym kodeks zawiera:

k. 1. Oratio ad puerum tonsurandum, Ad clericum faciendum, Oratio ad barbam tondendam. k. 2. Ordo qualiter in Romana Ecclesia sacri ordines fiunt, Ordinatio ostiariorum, Ordinatio lectorum, k. 3. Ordinatio exorcistarum Ordinatio acolitorum, Ordinatio subdiaconum, k. 4. Ordinatio presbiterii, k. 6. Consecratio sacre uirgines que in Epiphania uel in albis paschalibus uel in apostolorum nataliciis celebratur, k. 9. Ordinatio Abbatisse canonicam regulam profitentis, k. 10. Consecratio uirginum que a seculo converse in domibus suis susceptum castitatis habitum privatam observare voluerint, k. 11. Consecratio uidue que fuerit castitatem professa, Benediccio propria uidue, Ordinatio abbatisse monasticam regulam profitentis, Capitulum ex canone Theodori Anglorum Archiepiscopi. k. 13. Ordo ad monachum faciendum, Ordinatio Monachi, k. 15. Ordinatio Abbatis, Capitulum ex canone Theodori, Consecratio abbatis, k. 16. Qualiter episcopus debet ordinari, k. 17. Ordo qualiter episcopus in Romana ecclesia ordinatur, Incipit examinatio in ordinatione episcopi secundum gallos, k. 21. Sequitur ordo ad benedicendam ecclesiam, k. 35. Reconciliatio violate ecclesie, k. 36. Consecratio Cimiterii, k. 37. Incipit ordo ad regem benedicendum, k. 40. Benediccio regine, k. 41. Ordo romanus qualiter concilium agatur generale, k. 43. Item ordo qualiter agatur concilium provinciale, k. 45. Secundum quando ingreditur synodum episcopus, k. 48. Incipit ordo qualiter episcopus excommunicare debet infideles, k. 51. Item ordo qualiter episcopus reconciliet excommunicatum, k. 52. Ordo in purificatione Sancte Marie, k. 54. Incipit ordo uel denunciatio scrutinii, k. 57. Ordo dici palmarum, k. 61. Ordo in feria quinta id est in Cena Domini, k. 64. De Consecratione principalis crismatis, k. 66. Incipit exorcismus olei quo ungenti sunt catechumeni, k. 67. Ordo ad consecrandam crismatis benedictionem, k. 68. Ordo de feria sexta parasceven, k. 70. Ordo in Sabbato Sancto die pasche, k. 71. Sequitur ordo confirmationis.

Jeśli idzie o czas i miejsce powstania pontyfikału, to nie nastęcza ta sprawa żadnej trudności. Na k. 71 v mamy podaną dokładną datę: „Anno domini etc. XXXV in vigilia exaltationis sancte crucis durante concilio Basiliensi et papa Eugenio IV“.

Sobór do Bazylei zwołał papież Marcin V w r. 1431. Wspomniany papież Eugeniusz IV rządził w Kościele w latach 1431—1447. — Kodeks zatem został ukończony 13. 9. 1435 r. Użyty w nim papier wskazuje również w przybliżeniu na ten sam czas powstania. Kodeks przepisał najprawdopodobniej pisarz jednego z kościołów rzymskich, stojący bliżej

soboru bazylejskiego⁸, na co zdają się wskazywać obrzędy zawarte w pontyfikale, stosowane w kościele rzymskim (in Romana ecclesia fiunt). Wprowadzenie do pontykalu pewnych wzmianek o kanonie czy kapitulum „Theodori Anglorum Archiepiscopi (zm. 690) przypomina nam również wielkiego miłośnika i krzewiciela liturgii rzymskiej i chorału.

Z analizy treści wewnętrznej można zdobyć przekonanie, że kodeks nie powstał na Śląsku, a wnosić można to na tej podstawie, że w litanii do Wszystkich Świętych, opuszczono świętych czczonych wtedy na Śląsku. Brak w tejże litanii świętych, cieszących się tu szczególniejszym kultem, wyklucza śląskie powstanie omawianego kodeksu.

Przy opisie poświęcenia kościoła (k. 23^v) przy litanii do Wszystkich Świętych jest rubryka:

„Et cum venit sacerdos ante altare prosternet se cum ministris super stramenta usque dum dicat scola — Agnus dei“.

Po „Kyrie“ wezwania litanii rozpoczynają się od „Sancta Maria“, a wśród nich mamy wezwania da świętych: archaniołowie Michał, Gabriel, Rafael; święci — Jan Chrzciciel, Piotr, Paweł, Andrzej, Jakub, Jan, Tomasz, Jakub, Filip, Bartłomiej, Szymon, Mateusz, Tadeusz, Łukasz, Marek, Stefan, Lin, Klet, Sylwester, Grzegorz, Radbert, Felicyta, Perpetua, Gertruda. Nie występują jednak wśród nich imiona świętych, czczonych w średniowieczu na Śląsku, mianowicie: Wojciecha, Stanisława, Waclawa, Jadwigi⁹.

Wiemy, że litania do Wszystkich Świętych była dość wcześnie w użyciu Kościoła, aczkolwiek nie ma pewności, kto ją pierwszy wprowadził. Niektórzy autorowie sądzili, że to św. Grzegorz Wielki ułożył ją i ustanowił w 600 r., ale opinię tę odrzuca się, ponieważ w synodach odbytych przed Grzegorzem Wielkim są wzmianki o tejże litanii¹⁰. Św. Grzegorz jej nie ustanowił, ale polecił ją używać „solemniorique ritu prae ceteris“.

Już przed św. Grzegorzem Wielkim w r. 475 św. Mamert, biskup Vienne w Galii, polecił odprawić procesję publiczną ze śpiewem litanii do Wszystkich Świętych w celu uchronienia okolicy od plagi wilków. Kościół wschodni znał tę litanię w czasach św. Bazylego Wielkiego († 379) a nawet i św. Grzegorza Cudotwórcy († 270)¹¹. Synod orleański z 511 r. wprowadził tę litanię w całej Galii, w Hiszpanii synod w Gerona 517 r., w Niemczech synod w Moguncji 813 r., w Rzymie była ta litania za papieża Leona III († 816)¹².

⁸ Jungnitz J., d. c., s. 324.

⁹ Jungnitz J., *Das Breslauer Brevier und Proprium*, Breslau 1893.

¹⁰ Ferrari L. F., *Prompta Bibliotheca canonica*, Venetiis 1782, V, s. 401—404.

¹¹ Ferrari L. F. d. c., s. 402.

¹² Braun J., *Liturgisches Handlexikon*, Regensburg 1924, s. 196.

Wśród wezwań litanii na pierwszym miejscu umieszczono Najświętszą Maryję Panne, „matkę chrześcijaństwa”¹³.

Powstanie pontyfikału z r. 1435 chronologicznie przypada na czasy rządów biskupich we Wrocławiu księcia Konrada Oleśnickiego († 1447), którego niektóre książki miały wejść do zbiorów kapitulnych¹⁴.

Zagadnienie proveniencji należy więc połączyć z wielkim prawdopodobieństwem z ustosunkowaniem się kapituły wrocławskiej i biskupa Konrada do soboru bazylejskiego i papieża Eugeniusza IV.

Wiemy, że po „niewoli awiniońskiej papieżstwa” trapiła Kościół schizma zachodnia i związane z nią rozłamy oraz mnożące się obediencje. W dziedzinie doktrynalnej modną stała się wtedy zasada wyższości soborowej, której hołdowało wielu przedstawicieli nie tylko wyższej hierarchii, ale i niższego duchowieństwa. Echa tych trudności odbijały się silnie w życiu wrocławskiej diecezji, zwłaszcza za biskupa Konrada. Następnie konflikt soboru bazylejskiego z papieżem Eugeniuszem IV budził znowuż żywe oddźwięki w życiu diecezji wrocławskiej. Zarówno sobór bazylejski, jak i papież Eugeniusz IV starali się pozyskać na swoją stronę biskupa wrocławskiego i jego kapitułę, a usiłowania w tym względzie były połączone z trudnościami, ponieważ we wrocławskim środowisku powstało rozdzielenie: kapituła wrocławska żywiła sympatie do idei koncyliarnej i skłaniała się do soboru bazylejskiego, a biskup Konrad opowiadał się po stronie papieskiej¹⁵.

Widocznie więc ktoś ze środowiska bazylejskiego soboru skierował do Wrocławia opisany pontyfikał, aby, być może, ująć nim biskupa Konrada lub kapitułę i tąđ kodeks wszedł do zbiorów Biblioteki Kapitulnej.

Wrocław

Ks. bp WINCENY URBAN

Władysław Padacz, Warszawa

ORGANIŚCI W ŚWIETLE INSTRUKCJI O ŚPIEWIE I MUZYCE KOŚCIELNEJ

1. **Zasady ogólne.** — Instrukcja Kongregacji Obrzędów *De musica sacra* z dnia 3 września 1958 roku¹ znalazła niezwykle żywy oddźwięk zarówno wśród duchowieństwa, jak i katolików świeckich. Świadczy o tym ilość

¹³ Samson H., *Die Allerheiligen Litanei geschichtlich, liturgisch und ascetisch erklärt*, Paderborn 1894. Por. też Metzger J. M., *Zwei Karolingische Pontificalien vom Oberhein*, Freiburg i. Br. 1054, s. 20.

¹⁴ Jungnitz J., *Geschichte der Dombibliothek in Breslau*, w: *Sile-siaca*, Breslau 1898, s. 194.

¹⁵ Urban W., *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959, s. 195 in.

¹ A. A. S., 25, 1958, 630—663.